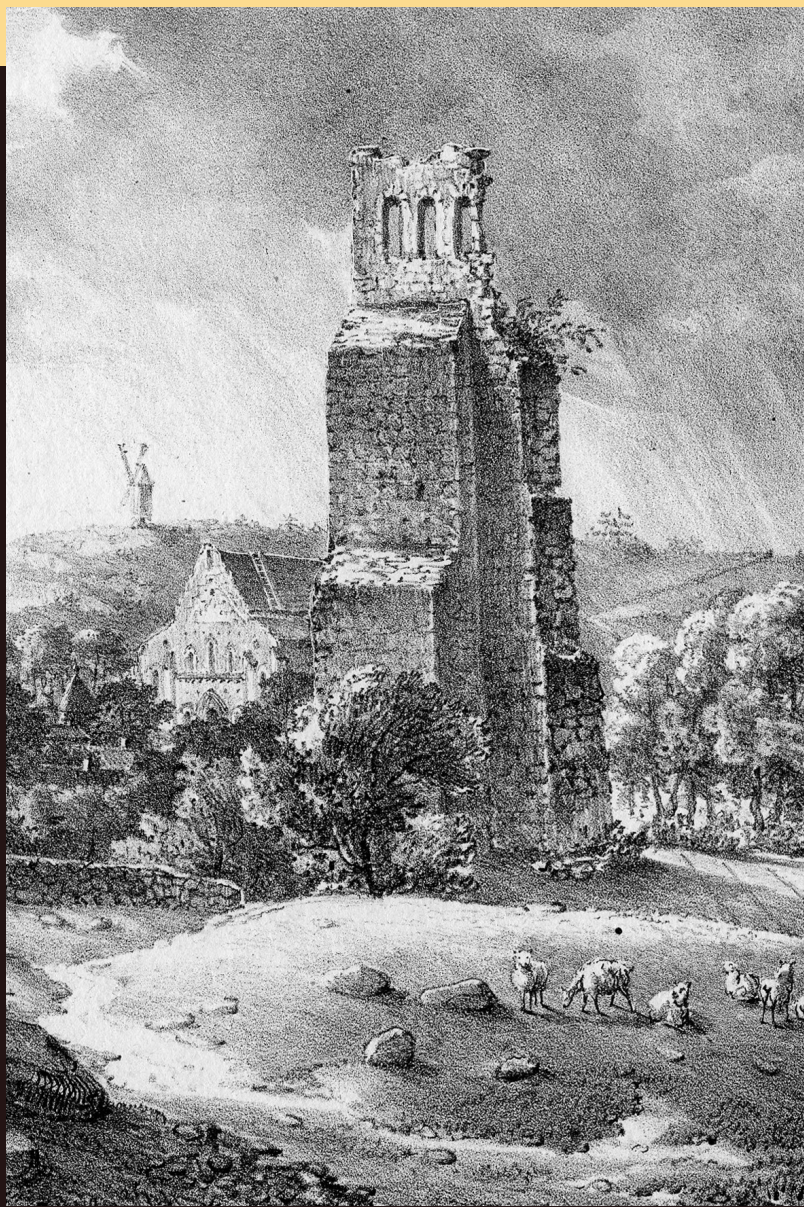

Rapport arkeologisk forskningsundersökning

S:t Lars kyrkoruin 1987-88

Uppland, S:t Olofs socken, RAÄ 10:1

Anders Wikström
Andreas Viberg

Meddelanden och Rapporter från Sigtuna Museum nr 59

Rapport arkeologisk forskningsundersökning

S:t Lars kyrkoruin 1987-88

Uppland, Sigtuna socken, RAÄ 10:1

Anders Wikström
Andreas Viberg

Meddelanden och Rapporter från Sigtuna Museum nr 59

Omslagsbild: S:t Lars ruin, litografi av Michael Gustaf Anckarsvärd. Ur planschverket "Sveriges märkvärdigaste ruiner" 1828. Tryckt av J P Gjörhström. SF 3040.

Produktion: Sigtuna Museum

© Sigtuna Museum

© Foto: författaren om inget annat anges

Sigtuna Museum
Stora Gatan 55
193 30 Sigtuna

sigtunamuseum@sigtuna.se
www.sigtunamuseum.se

ISSN : 1401-4645
ISBN : 978-91-86292-26-3

Tryck : Sigtuna Kommun, Sigtuna 2015

Innehåll:

Sammanfattning	4
Inledning	5
Vetenskaplig bakgrund	5
Beskrivning och byggnadshistoria	5
Tidigare undersökningar	6
Utförande/metod/syfte	7
Undersökningsresultat	8
Schakt 1	8
Schakt 2	8
Schakt 3	13
Schakt 4	13
Schakt 5	13
Slutsatser från undersökningar 2010 och 1987	13
Referenser	18
Administrativa uppgifter	19
 Bilagor	
Bilaga 1. Lagerbeskrivningar	20
Bilaga 2. Fyndförteckning	22
Bilaga 3. Myntförteckning	27

Figur 1. Orienteringskarta med schaktets placering i staden.

Sammanfattning

I samband med en arkeologisk forskningsundersökning i Historiska museets regi undersöktes i augusti 1987 och augusti 1988 delar av S:t Lars kyrkoruin i Sigtuna (RAÄ 10:1, inom Sigtuna stad RAÄ 195:1).

Idag återstår endast delar av västtornet. Delar av norra långhusväggen kan anas som en svag upphöjning i marken. Inga tidigare arkeologiska undersökningar har utförts i kyrkan, men vid ett flertal tillfällen har delar av kyrkogården undersökts. Vid undersökningen 1987-88 påträffades det nordvästra hörnet av långhusväggen, de inre delarna av tornet, en kortare sträcka av den södra långhusväggen, hörnet mellan långhus och kor samt en kortare sträcka av koret. Resultaten visade att långhusets väggar var 1 meter tjocka och var nedgrävda minst 1 meter under markytan. Delar av kyrkans golvlager, ett slammat kalklager, påträffades i kyrkans torn.

Humanben hittades i några av schakten men inga gravar undersöktes i plan och inga skelett togs upp. Fyndmaterialet bestod av 139 fynd-

poster. Utifrån resultaten gjordes ett försök att tolka kyrkans planform. Lars Redin menade att kyrkan utgjordes av ett västtorn, ett långhus med måtten ca 12 m x 17,5 m och ett rakavslutat kor med måtten ca 9 x 6-8 meter. Korets östligaste del är dock inte påträffad så storlek och planform är oklar. Sannolikt har också ett vapenhus byggts till kyrkan vid ett senare tillfälle. Men rester efter denna påträffades inte vid undersökningen. På en historisk karta från 1600-talet finns en tillbyggnad på S:t Lars som kan tolkas som ett vapenhus. Delar av denna tillbyggnad framkom vid en GPR-mätning (georadar, förkortas hädanefter GPR) utförd 2010 (Viberg, Schultzen & Wikström 2013). Resultaten från den arkeologiska undersökningen överensstämmer till stora delar med GPR-data. Enda undantaget är kyrkans kor. Varken GPR-mätningen eller den arkeologiska undersökningen kan med säkerhet visa om koret var rakavslutat eller om den hade absid. De historiska kartor som finns visar dock endast ett rakavslutat kor. Men på GPR-data finns en svag antydning om att korväggen svänger av mot norr

i en båge, vilket kan tyda på en absid. Detta antagande styrks delvis av att delar av kortet kan ha påträffats vid en arkeologisk undersökning i Prästgatan på 1950-talet. Men på vissa av de historiska kartorna finns också ett flertal senare byggnader i anslutning till kyrkan vilket gör att det kan vara svårt att avgöra vilka grundmurar som syns på GPR-data.

Vid undersökningen påträffades vad som då ansågs vara små tegelbitar i ett lager som var äldre

än kyrkans grundmurar. Lars Redin skrev om detta i en artikel och menade att kyrkan därför borde dateras till 1200-talet. Vid ett senare tillfälle drog han tillbaka hypotesen och menade att tegelbitarna lika väl kunde vara bränd lera. Något närmare dateringsunderlag går inte att få fram från de arkeologiska resultaten. Men baserat på kyrkans planform är det troligare att kyrkan bör dateras till 1100-talet, vilket också framhållits tidigare.

Inledning

Under augusti 1987 och 1988 utförde Historiska museet en arkeologisk forskningsundersökning av S:t Lars ruin i Sigtuna (RAÄ 10:1, inom Sigtuna stad RAÄ 195:1). Lars Redin var grävningsledare. Under lång tid har dokumentationsmaterial legat obearbetat men i samband med projekt *Sigtunas kyrkoruiner – bevarande och brukande* ansöktes om medel från länsstyrelsen i Stockholm för att bearbeta materialet och skriva en rapport (Lst dnr 434-595-2014). Medel beviljades och rapporten sammanställdes 2015.

Vetenskaplig bakgrund

Sigtuna grundades under sent 900-tal och var från början en kristen plats där många kyrkor byggdes under en relativt kort period. De kyrkoruiner som idag finns kvar har lockat forskares intresse genom åren. Den senaste tolkningen är att det var Erik Segersäll som grundade Sigtuna som en kristen plats i ett i övrigt hedniskt Mälardalen (t.ex. Tesch 2007). Sigtuna grundades inte primärt som en marknadsplats utan som en religiös brännpunkt från vilken en kristen mission utgick. Tolkningen baseras på de mer än 400 arkeologiska undersökningar som har utförts i staden sedan sent 1800-tal (Wikström 2005). Inga spår av kyrkor från den äldsta perioden runt 1000-årsskiftet har hittills påträffats. Kristna begravningsplatser har istället utförts på små begravningsplatser (gravgårdar). Ett drygt hundratal gravar från dessa tidigkristna begravningsplatser har undersökts (Wikström, Kjellström & Arnberg 2008, Wikström 2007, Wikström 2008-11-24, Wikström 2008-12-04, Wikström 2009). Drygt 100 år senare byggdes de första stenkyrkorna, totalt

mellan 6 och 8 stycken under en relativt kort tidsperiod, andra hälften av 1000-talet fram till början av 1200-talet (Tesch 2000, Tesch 2001).

Trots det stora antalet undersökningar har få av dem berört kyrkoruinerna. I modern tid har forskningsundersökningar endast utförts i St Per (1967-71, Redelius 1975), S:t Lars (1987), en okänd kyrka på Sigtuna Museums tomt (1993, 1995; Wikström 2008-11-27) och St Olof (2001-2005; Wikström 2015). Kombinationen av de ringa arkeologiska resultaten och att kyrkorna är så tidiga med få paralleller gör kyrkorna svårtolkade. Många olika tolkningar om kyrkornas funktion och datering har föreslagits (t.ex. Ros 2001).

Beskrivning och byggnadshistoria

S:t Lars omnämns första gången 1311 i ett testamente (Douglas 1978 och referenser där), men grundades tidigare. En runsten inmurad i grundmuren till kyrkan antyder en TPQ till sent 1000-tal eller tidigt 1100-tal (Schück 1957, Tuulse 1968, Bonnier 1987). Enligt en geografisk beskrivning från 1800-talet skadades kyrkan vid ett berömt anfall mot Sigtuna 1187. Författaren beskriver också att S:t Lars åtminstone på 1500-talet var en treskeppig kyrka (Tham 1850). Dessa båda påståenden har dock inget stöd inom den arkeologiska forskningen. Enligt den äldsta kända historiska kartan över Sigtuna (från ca 1636) bestod kyrkan/byggnaden då av ett långhus, ett västtorn och ett eventuellt vapenhus mot söder, vilket närmast ser ut som en salskyrka. Det har föreslagits att kyrkan byggdes om och utvidgades efter att den togs ur bruk som kyrka (fig 2; Bonnier 1987; Ros 2001). Samma form på kyrkan är återgiven

Figur 2. Utdrag ur historisk karta från 1630-talet.

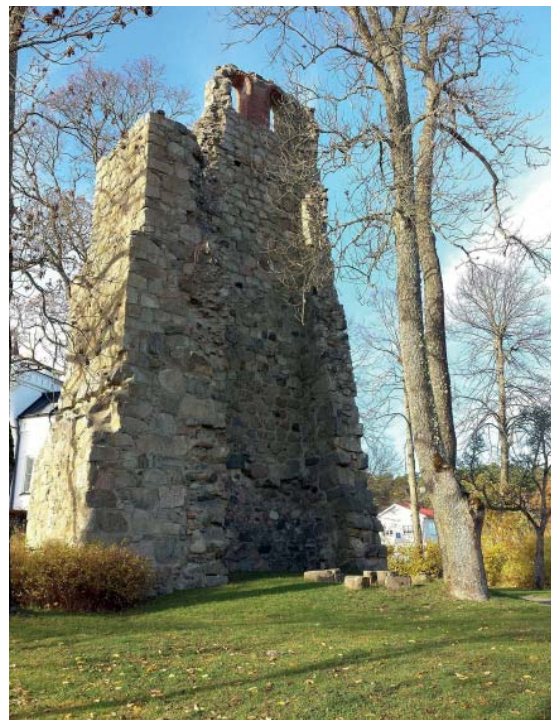
Figur 3. Utdrag ur historisk karta från 1799.

Figur 4. Utdrag ur historisk karta från 1823.

även på senare historiska kartor (1799 och 1823; fig 3 & 4). Idag återstår endast delar av tornet ovan mark (figur 5).

Det finns många teorier om kyrkans ursprungliga funktion. Det har föreslagits att S:t Lars var en biskopskyrka (Schück 1957). Enligt honom kan tolkningen stödjas av att kyrkan är dedikerad till just S:t Lars, som har paralleller i Gamla Uppsala och Lund som båda var biskopskyrkor. En annan tolkning är att kyrkan var en sockenkyrka (Kyhlberg 1991). En tredje teori föreslår att S:t Lars var Sigtuna stadsförsamlings kyrka (Janse 1916, Sjögren 1929, Floderus 1941,

Figur 5. S:t Lars kyrkoruin idag. Foto fr SÖ.

Andrae 1942, Nordström 1988) eller att den blev det efter att först ha varit en landsförsamlingskyrka (Ros 2001). Kyrkan övergavs under reformationen ca 1529 på order av Gustav Vasa, när alla församlingar i Sigtuna slogs samman till en. Vid tidpunkten blev Mariakyrkan, tidigare dominikankonventets kyrka, stadens kyrka (Strömsten & Svanberg 1976; Viberg & Wikström 2011). Kyrkan avvecklades sannolikt före 1586 då den omvandlades till skola (Douglas 1978). Enligt Martin Aschanaeus utfördes arbeten på tornet under Johan III ämbets tid (1568-1592) (Gihl 1925). I de delar av västtornet som fortfarande finns kvar syns dessa arbeten i de två återstående fönsteromfattningar som är gjorda av tegel och som inte bör ha varit ursprungliga (figur 5). Under en brand 1658 förstördes delar av kyrkan (Hilarion 1847). Kyrkan återuppbyggdes aldrig och lämnades att förfalla tills den förklarades som ett skyddat monument 1828. Några år senare slog blixten ned i tornet och förstörde det sydvästra hörnet tillsammans med ett av de ursprungliga tornfönstren (Hilarion 1847).

Tidigare undersökningar

I närområdet har vid ett flertal tillfällen arkeologiska undersökningar, ett antal arkeologiska iakt-

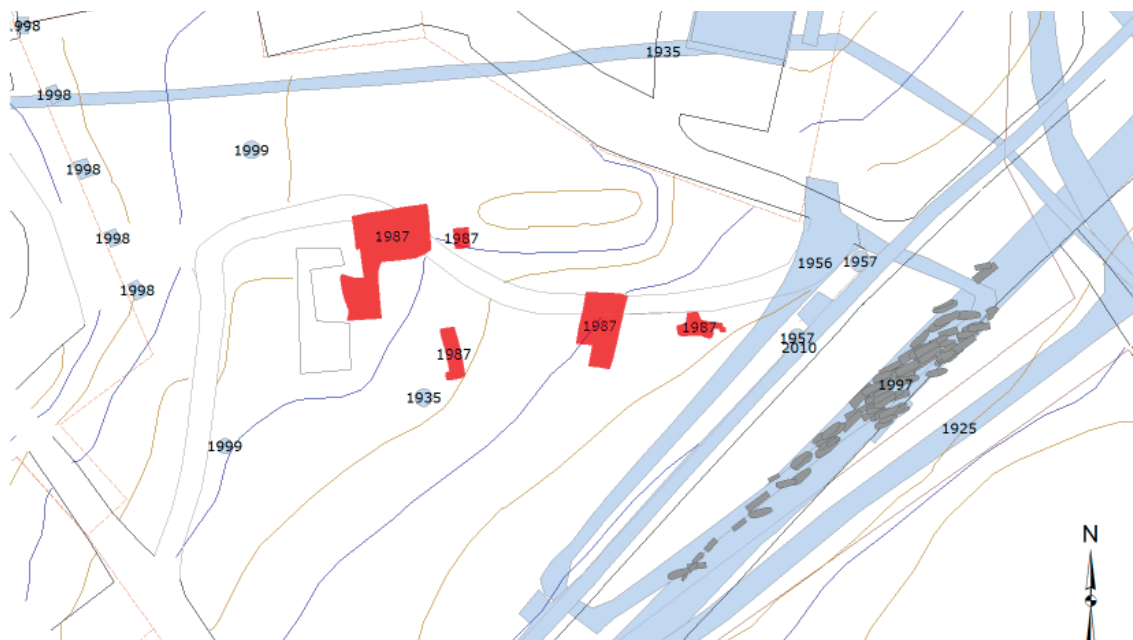
tagelser och dokumentationer gjorts. Den undersökning med mest relevans för S:t Lars ruin gjordes i samband med en utvidgning av Prästgatan 1956-1957 (SR 59 & SR 65 - se figur 6). Enligt dokumentationen från undersökningen framgår att "I parkområdets NÖ del hade schaktet dragits genom en grundmur (gråsten i kalkbruk) ca 0,1-0,2 m under mark." Sannolikt var det kyrkans kor som då påträffades.

Utöver denna undersökning vid kyrkoruinen har också ett antal undersökningar gjorts på kyrkogården. Vid gamla Polishuset och Fågel-sångsvägen strax norr om S:t Lars ruin har gravar undersökts vid ett flertal tillfällen (1938, SR 66; 1935, SR 67; 1970; 1993 - uppgifter från Sigtuna StadGIS). Den största undersökning som gjorts på S:t Lars kyrkogård är den som gjordes i Prästgatan 1997-98 (Wikström 2010-03-25; figur 6). Över hundra gravar, delar av vad som tolkades som kyrkogårdsmuren samt en massgrav med över 20 individer undersöktes. C14-dateringar från massgraven tyder på att den är över hundra år äldre än kyrkan. Massgraven var sannolikt markerad på något sätt även när kyrkogården användes eftersom inga yngre gravar hade grävts igenom massgraven. C14-dateringar från resten av kyrkogården antyder att kyrkan (kyrkogården) var i bruk från mitten av 1100-talet fram till reformationen.

Trots relativt omfattande arkeologiska undersökningar av kyrkogården är kunskapen om själva kyrkan dålig. Med syfte att förbättra det empiriska läget utfördes en GPR-mätning 2010 av Andreas Viberg tillsammans med Sigtuna Museum (Viberg, Schultzen & Wikström 2013). Resultaten från prospekteringen diskuteras nedan under kapitel "Slutsatser – georadarundersökning 2010 och grävresultaten från 1987".

Utförande/Metod/Syfte

Grävningen utfördes under två korta perioder somrarna 1987 och 1988 med personal från Historiska museet. Undersökningsplaner eller texter om undersökningen saknas men sannolikt var syftet att undersöka kyrkans planform och att få fram dateringsunderlag. Före undersökningen var placering och utseende på kyrkans norra och södra långhusväggar samt koret till stora delar okända, förutom genom avbildningar på historiska kartor. Med undantag på en låg kulle i öst-västlig riktning som tidigare har tolkats som resterna efter den norra långhusväggen. Undersökningsmetodiken kan spåras genom ritningsmaterialet. Fynden samlades in med schakt som minsta gemensamma nämnare. I vissa fall angavs fyndomständigheter på fyndpåsarna och några fynd markerades på ritningarna. Varken rutor eller indelning i lager användes vid plangrävning-

Figur 6. Arkeologiska undersökningar som utförts i och i närheten av S:t Lars kyrkoruin. Aktuella schakt markerade med rött. Från Sigtuna StadGIS.

en. Konstruktionselement och enstaka lager dokumenterades på planritningar. Schaktens väggar dokumenterades på sektionsritningar och lagren i sektionerna beskrevs separat. I samband med rapportarbetet 2015 hämtades ritningar, dokumentationsmaterial och fynd från Lars Redin respektive Historiska museets arkiv i Tumba. Inga fotografier från undersökningen påträffades under rapportarbetet och det är oklart var och om det finns några kvar. Ritningarna renritades digitalt.

Vid bearbetningen av dokumentationsmaterialet bedömdes att fyndmaterialet behövde registreras om enligt en modern terminologi. Den ursprungliga fyndlistan utgjordes av en handskrivna lista med endast sakord, fyndplats och fyndomständighet. Vissa poster bestod också av flera olika fyndgrupper och sakord, några fynd var oregistrerade och i några fall fanns dubbla fyndposter. Den handskrivna fyndlistan överfördes till ett Excel-ark och därefter registrerades fynden om. I den handskrivna fyndlistan fanns 72 fyndposter och vid omregistreringen utökades antalet fyndposter till 139.

Undersökningsresultat

Vid undersökningen grävdes fem schakt på totalt 55 m². Första året togs tre mindre schakt upp i närheten av tornet (schakt nr 1-3) för att nå slutsatser kring långhusets väggar och tornet i sig (fig 7). Året efter utvidgades schakt 2 till att omfatta hela nordvästra hörnet av långhuset samt delar av tornet. För att nå slutsatser kring korets planform lades ett schakt där hörnet mellan långhus och

kor förmodades vara (schakt nr 4) och ett schakt vid korets östra gräns (schakt nr 5).

Schakt 1

Nivåer: från +11,60 m.ö.h. till 12,80 m.ö.h.

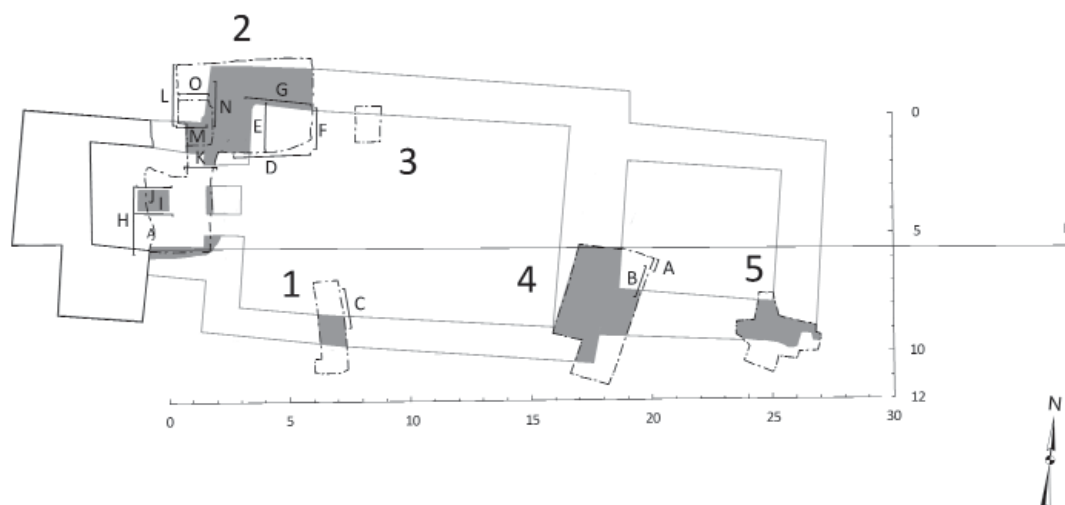
I schaktet framkom delar av den södra långhusväggen. Schaktet var 3,5 meter i nord-sydlig riktning, 1 meter brett och 4 m² stort. Ungefär i mitten av schaktet påträffades delar av den södra långhusväggen. Den var ca 1,2 meter bred och bestod av kalkbruk med infogade stenar. Grundmuren låg endast 0,1 meter under markytan och var minst 0,6 meter djup (fig 8 & 9). På samma nivå påträffades också grå lera som tolkades som steril nivå. Strax norr om grundmuren påträffades humanben som sannolikt är delar av omrörda gravar (motsvarande lager 4 i profil C). Inga gravar undersöktes in situ.

Söder om grundmuren påträffades stenar som låg löst sammansatta i ett material som liknade kalkbruk. I dokumentationen tolkades detta inte som en grundmur tillhörande kyrkan utan som rester efter en mer modern konstruktion.

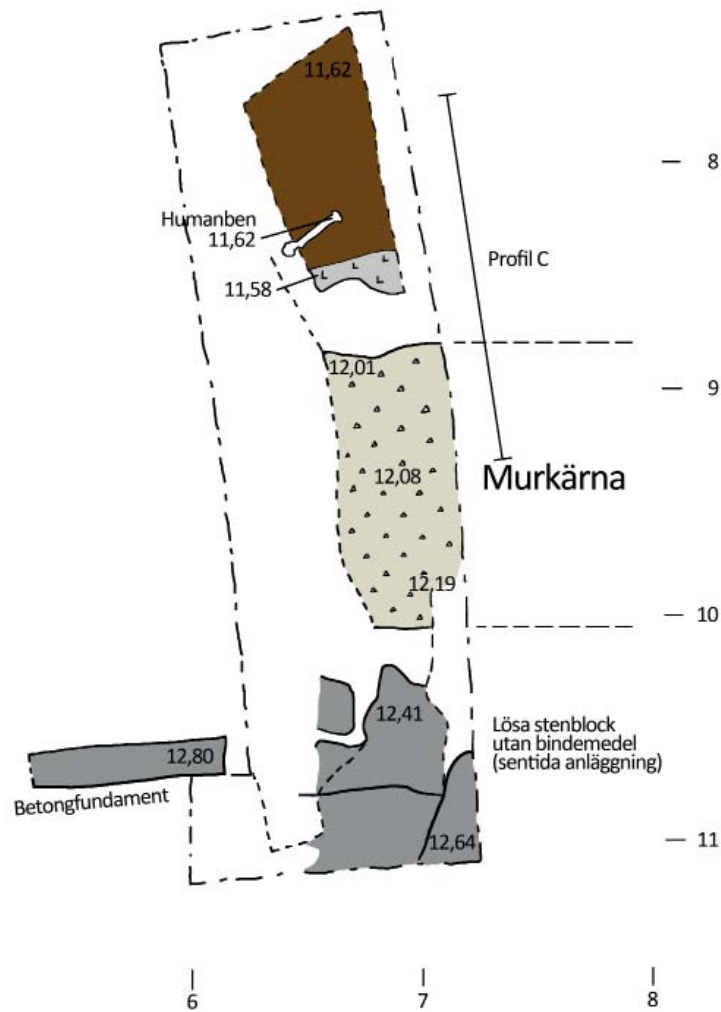
Totalt är sex fyndposter registrerade från schakt 1. En fyndpost var en benpärla (fnr 132), en fyndpost utgjordes av en ströning i brons (fnr 133), en fyndpost var fönsterglas (fnr 137), två fyndposter var järn (fnr 134-väskbeslag, sannolikt efterreformatorisk samt fnr 135-spik, möjligen kistsptik) och slutligen en kritpipa (fnr 136).

Schakt 2

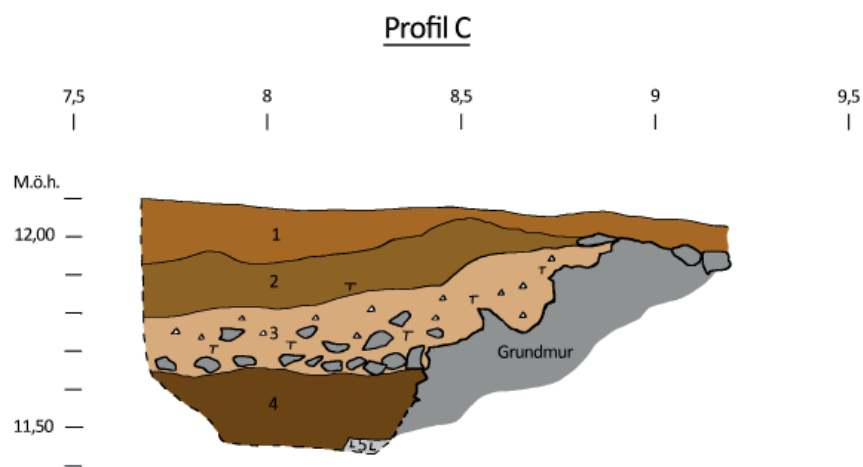
Nivåer: från +11,27 m.ö.h. till 13,64 m.ö.h.

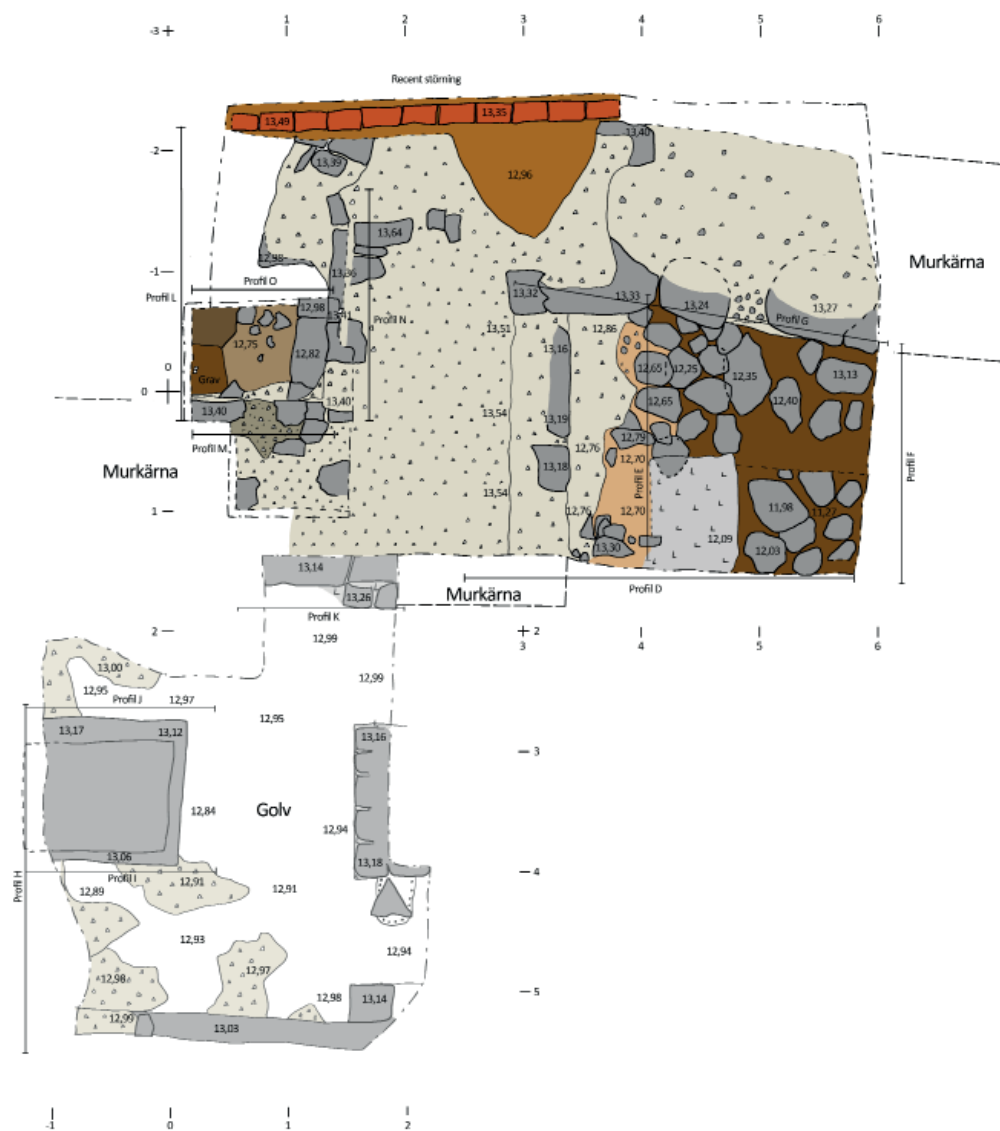
Figur 7. Schaktplan med profilnumrering.

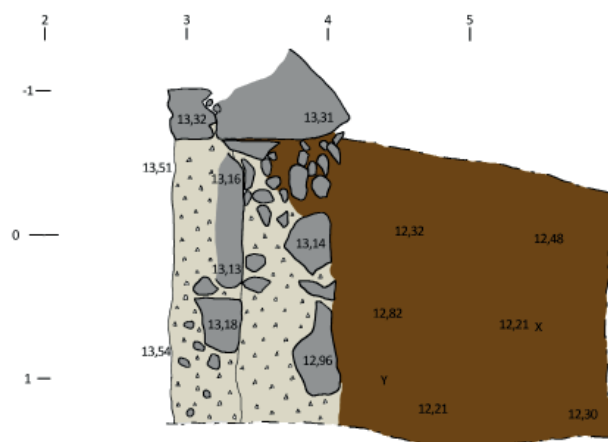
Figur 8. Schakt 1, planritning.

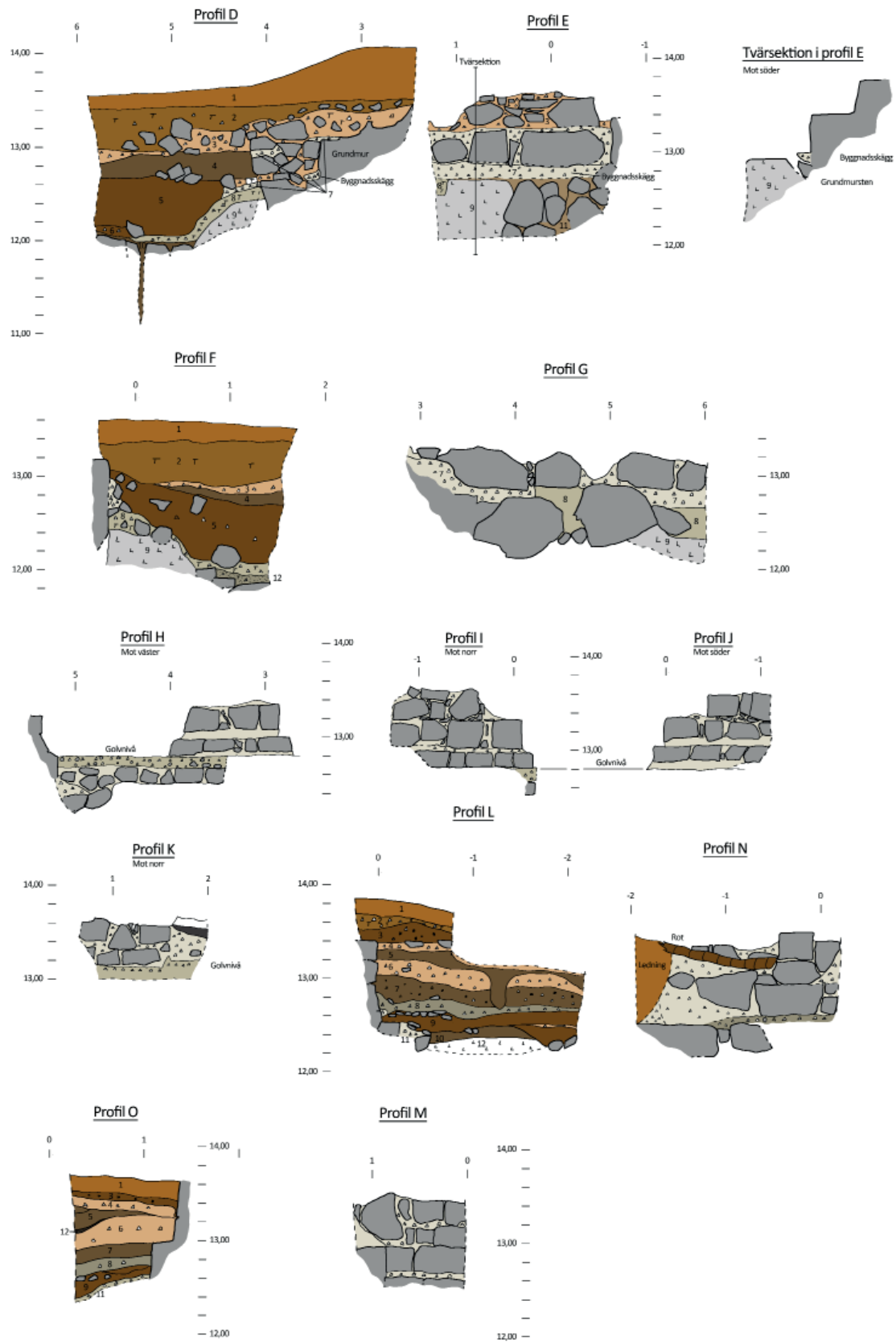
Figur 9. Schakt 1, profil C. För lagerbeskrivningar se Bilaga 1.

Figur 10. Schakt 2, planritning.

Figur 11. Schakt 2, planritning över SÖ hörnet där schaktet grävdes djupare.

Figur 12. Schakt 2, profiler. För lagerbeskrivningar se Bilaga 1.

Första året lades schaktet (2x3 meter i ö-v riktning) strax öster om de synliga resterna efter tornet vid vinkeln mellan torn och långhus. Schaktet förlängdes året efter mot söder, norr och öster och kom då att täcka stora delar av tornets inre och det nordvästra hörnet av långhuset. Schaktet var 3,5 x 7 meter stort vid det nordvästra hörnet av långhuset, och 3 x 4 meter stort i tornet, totalt 30 m² (fig 10, 11 & 12). De två undersökningsytorna anslöt till varandra vid den norra insidan av tornet. Detta gjorde det möjligt att identifiera utsträckningen på den norra långhusväggen och tornet.

I tornets inre undersöktes delar av två fundament. Det västra fundamentet var 1,2 x 1,2 meter stort och bestod av kvaderhuggna granitblock. Störst utbredning i basen. Fundamentets funktion var sannolikt för att bära upp ett mindre valv i tornet. Det andra fundamentet låg i det som kan förmodas vara en 3 meter bred öppning in mot långhuset. Även detta fundament bestod av kvaderhuggna granitblock och var 1,2 meter i n-s riktning, men med oklar längd i ö-v riktning. Varför det fanns ett fundament där är oklart. En möjlig förklaring skulle kunna vara att det var fundamentet till en dopfunt. I det sydvästra hörnet påträffades en nedgrävning som kan ha varit en avrinningskanal för dopvattnet. I äldre dopfuntar är avtappningshål vanligt förekommande (t.ex. Bonnier 1987).

Mellan 0,6 och 0,8 meter under markytan (från +12,93 till +12,99 m.ö.h.) påträffades ett golvlager inne i tornet. Enligt profilritningarna (profil H, I, J och K; fig 12) var lagret ca 0,10-0,15 meter tjockt och bestod av mindre stenar och kalkbruk. I toppen av lagret fanns fragment av ett slammat kalklager.

Vid hörnet av den nordvästra långhusväggen undersöktes den största ytan, som var 3,5 x 7 meter stor. Större delen av det undersökta området utgjordes av hörnet till långhusväggen. De delar som kan antas vara delar av dagermuren var här ca 1,5 meter bred. Grundmuren var på flera ställen bredare. Inom två mindre ytor grävdes schaket djupare, ner till grå steril lera. Den ena inne i kyrkan och den andra utanför kyrkväggen i vinkeln mellan långhuset och tornet. Schaktet på utsidan var först 1x1 meter stort men utvidgades norrut med en meter (fig 11 & 12). På insidan låg den sterila lera ca 1,2 till 2,0 meter under marky-

tan. På utsidan låg den sterila lera ca 1,4 meter under markytan. I botten av schaktet på utsidan påträffades också delar av en grav (fötterna). Den är inte inritad i profil men motsvarar sannolikt lager 9 och 10 (profil L). Graven lämnades kvar orörd. Även i schaktet på insidan påträffades ett lager (lager 5, profil D) som sannolikt är delar av gravfyllningar, men inga gravar påträffades här.

Lars Redin har själv lyft fram en specifik fyndkategori från schakt 2 som han menade kunde datera kyrkan. I den södra schaktväggen in mot den nordvästra innerväggen till långhuset påträffades ett lager som innehöll vad som då tolkades som små tegelbitar och tegelflis (lager 8, profil D; fig 12). Enligt sektionsritningen framgår att lagret måste vara äldre än grundmuren. Detta tolkades då som att kyrkan måste vara byggd på 1200-talet då tegel introducerades i Mälardalen. Men i en senare artikel drar Lars Redin själv tillbaka hypotesen, och han menar att det lika väl kan vara bränd lera och inte tegel (Redin 1997 s. 598; Tesch 2000 s. 22; Tesch 2001 s. 41 not 65; Wikström 2006 s. 227). Inget av detta material är sparat så det har inte varit möjligt att avgöra om det rör sig om tegel eller bränd lera. Osäkerheten gör att det inte bör användas som dateringsunderlag.

Fyndmaterialet från schakt 2 är ganska omfattande, 118 av totalt 139 fyndposter. Sju eller åtta fyndposter utgjordes av mynt (fnr 1, fnr 2, fnr 3, fnr 4, fnr 31, fnr 34, fnr 43 samt fnr 40 som är ett osäkert mynt). Sex fyndposter var ben, varav två tärningar (fnr 52 och fnr 103), delar av två sammansatta dubbelkammar (fnr 32 och fnr 56), en benpärla (fnr 55) och en vinare (fnr 54). En fyndpost utgjordes av ett handtag i ben med en inkilad järntånge (fnr 37). En av de största fyndgrupperna var brons med totalt 17 fyndposter, de flesta bleck eller beslag i former (t.ex. fnr 5-störing, fnr 62-ett eventuellt bokbeslag) samt en smal fingerring (fnr 41). En annan stor fyndgrupp var glas med totalt 13 fyndposter, mest fönsterglas av varierande ålder, men också två smältor (fnr 91 och fnr 98) samt en gul fingerring (fnr 33). Den näst största fyndgruppen utgjordes av olika järnföremål med totalt 26 fyndposter, mest spik och odefinierade föremål. I övrigt kan nämnas en pilspets (fnr 17), sidan på en järngryta (fnr 19) samt en stor bältesölja (fnr 48). Den största fyndgruppen utgjordes av keramik av varierande

ålder, totalt 27 fyndposter, alltifrån äldre svartgods (AII och AIV) till yngre rödgods (BIIy). Sju fragment (fnr 80, 89, 92, 100, 106 och 115) kom från en ovanlig keramiksort med grön (bly)glas-syr på både in och utsida, vitt ler- eller stengods och på ett par bitar räfflade upphöjningar. Det är oklart varifrån denna keramik kommer och hur gamla de är. Men fyndomständigheterna i både raseringslager och ovanpå golvlager inne i kyrkan gör det troligt att de bör dateras till efterreformatorisk tid, då byggnaden användes som skola.

Övriga fyndgrupper var en pärla i bergskristall (fnr 53), en sländtrissa alternativt en spelpjäs i elfenben (fnr 38), bly i form av smältor och en platta (fnr 27, 28, 44 och 127), eldslagningsflinta (fnr 102), kalkbruk, kalksten och tegel omfattade 8 fyndposter, tre kolprover (fnr 25, 67 och 139), ett musselskal (fnr 24) samt en ströning av silver (fnr 6).

Schakt 3

Schaktet 3 grävdes endast delvis och dokumentationen är mer skissartad, men var ca 2 m² stort. Det finns få uppgifter om konstruktioner eller lager men sannolikt påträffades där de inre delarna av den norra långhusväggen. Inga fynd är registrerade från schakt 3.

Schakt 4

Nivåer: från +11,79 m.ö.h. till 12,50 m.ö.h.

Detta schakt tilldelades under grävningen inget nummer och fick schakt nr 4 i samband med rapportarbetet 2015. Schaktet var ca 15 m² stort. I schaktet framkom grundmurarna som var ca 2 meter breda och som låg i både nord-sydlig och öst-västlig riktning, ca 0,2 meter under markytan (fig 13-plan och fig 14-profil). Den utgjordes av större och mindre stenar lagda i bruk. I den sydöstra delen framkom en vinkel som kan tolkas som hörnet av långhuset där den möter korväggen. Den nord-sydliga grundmuren är sannolikt delar av triumfbågen mellan långhus och kor. Detta möjliggör att identifiera den östra begränsningen av långhuset och det sydvästra hörnet av koret. Enligt profil B påträffades i botten av schaktet, ca 0,6 meter under markytan (+11,80 m.ö.h.), ett lager med grå lera som tolkades som steril nivå. Grundmurarna verkar fortsätta en bit under denna nivå.

I det nordöstra hörnet av schaktet påträffades

en grav. De synliga delarna var kraniet och den högra armen, som verkar ligga i armställning D. Graven togs inte upp och den fortsätter utanför schaktgränsen.

I den handskrivna fyndlistan framgår att några fynd påträffades i "koret". Eftersom både schakt 4 och schakt 5 berör koret kan fynden inte särskiljas till något av de båda schakten. Två fyndposter (fnr 69-en människotand och fnr 70-djurben och humanben) påträffades vid en grav, och i dessa fall är det klart att det därför borde röra sig om schakt 4. Totalt finns 11 fyndposter från de båda schakten. En fyndpost utgjordes av ett mynt (fnr 35). Två fyndposter består av bronsföremål (fnr 68-bronsbleck och fnr 131-bronsknapp), tre fyndposter består av fönsterglas (fnr 36, 71, 130), två fyndposter keramik (fnr 64-stengods och fnr 129-yngre rödgods) samt ett kolprov (fnr 78).

Schakt 5

Nivåer: från +11,77 m.ö.h. till 12,13 m.ö.h.

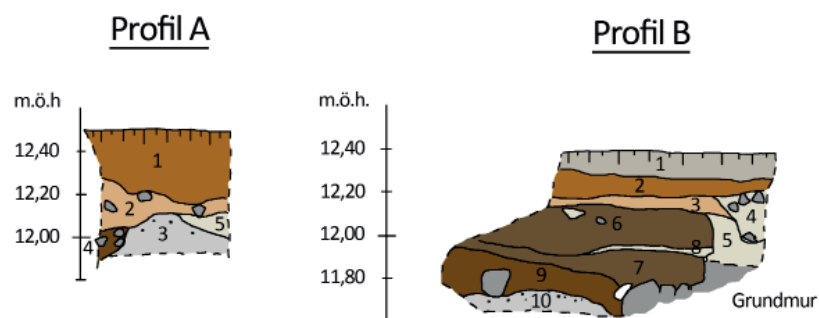
Detta schakt tilldelades under grävningen inget nummer och fick schakt nr 5 i samband med rapportarbetet 2015. Schaktet var 3,5x3,4 meter stort med oregelbunden form men huvudsakligen i öst-västlig riktning, och ca 4 m² stort (figur 15). I schaktet framkom grundmurar med både större och mindre stenar lagda i bruk. Grundmurarna är sannolikt de yttre delarna av korväggen och enligt dokumentationen tolkades den som det sydöstra hörnet av ett rakavslutat kor. Men resultaten är lite svåra att tolka. Grundmurarna verkar fortsätta in i den östra schaktväggen vilket gör att grundmurens östra begränsning inte nåddes. Det går därför inte att dra några avgörande slutsatser om huruvida kyrkan hade ett rakavslutat kor eller en absid (se vidare nedan).

Slutsatser från undersökningar 2010 och 1987

Undersökningen i S:t Lars 1987-88 är den första och enda arkeologiska undersökning som har gjorts där. Därför utfördes en GPR-mätning i parken runt S:t Lars ruin 2010. Resultaten från den arkeologiska undersökningen har jämförts med GPR-mätningen. Den visar tydligt kyrkans planform (fig 16) och resultaten överensstämmer mycket bra med placeringen av grundmurarna som påträffades vid den arkeologiska undersökningen 1987. Insidan på långhuset mäter ca 9,5 x

Figur 13. Schakt 4, planritning.

Figur 14. Schakt 4, profiler.

Figur 15. Schakt 5, planritning.

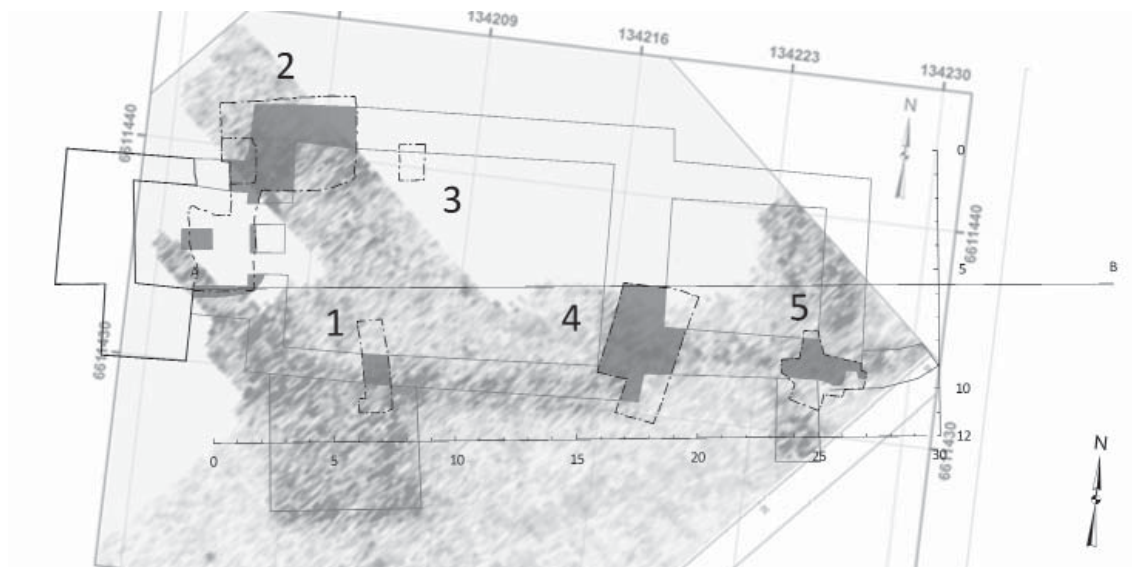
14,5 meter och utsidan ca 12 m x 17,5 m. Koret mäter ca 9 x 6-8 meter och tjockleken på väggarna verkar generellt vara mellan 1 och 1,2 meter. Men det är troligt att dagermurarna var tunnare än grundmurarna. De stående murresterna från tornet som skulle ha anslutit till långhuset är strax över 1 meter tjocka.

I den västra delen av långhuset finns en fyrkantig anomali i nord-sydlig riktning. Radarreflektionerna från denna anomali avtar längre ner, vid djup där grundmurarna fortfarande syns tydligt. Detta antyder en tunnare anomali, som stenhållar istället för grundmurar som borde gå djupare. Detta skulle kunna tolkas som en sten-satt gravkammare eller mer troligt grunden till en stor dopfont. Under medeltiden placerades ofta dopfonten i den västra delen av långhuset mitt emot ingången till kyrkan (Källström 2006:190). Men det kan också utgöra grunden till en pelare vilket i så fall innebär att långhuset var tvåskeppigt.

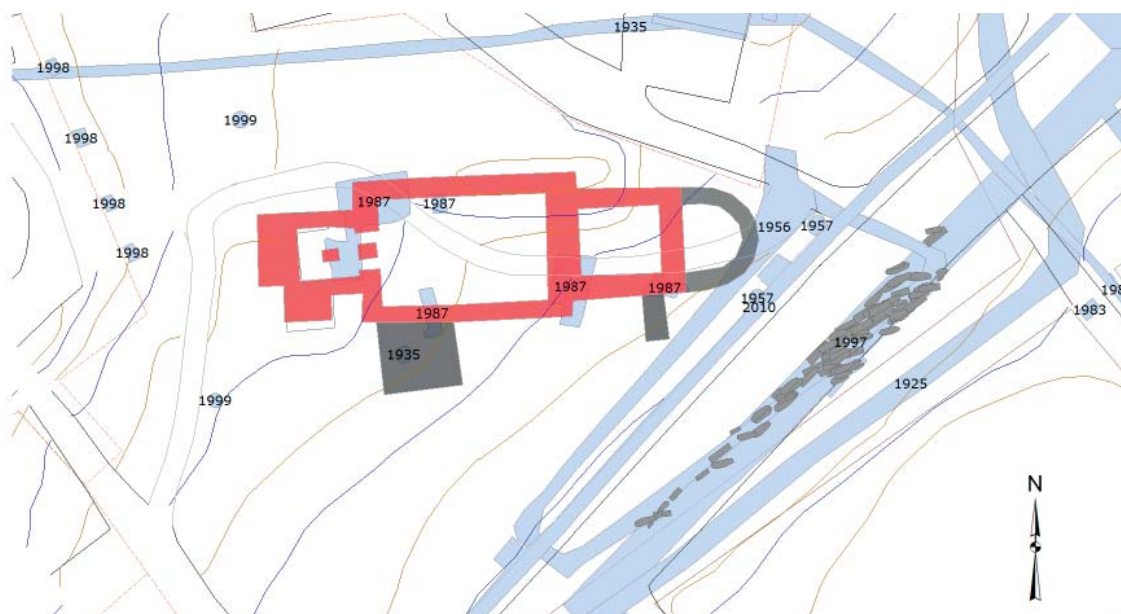
Mot den södra långhusväggen ansluter en rektangulär struktur som sannolikt är kyrkans portal med ingång, vapenhuset. Vid den arkeologiska undersökningen 1987 placerades schakt 1 delvis inom denna struktur. I schaktet fanns delar av södra långhusväggen vilket överensstämmer med GPR data. Utöver grundmuren hittades också

söder om muren stenar utan bindemedel. Dessa stenar tolkades som en sentida konstruktion och utgör sannolikt samma struktur som hittades vid GPR-mätningen. Men dateringen av konstruktionen är högst osäker och kan lika väl ha ett medeltida ursprung. Placeringen av kyrkans ingång syns också genom en ca 1.6 meter bred öppning i den södra långhusväggen. Vapenhuset är sannolikt inte en del av den ursprungliga planlösningen. Det finns i Mälardalen inga exempel på vapenhus byggda före ca 1250 (Bonnier 1987:149f, 157f).

En intressant iakttagelse från GPR-data är de två grundmurar som går österut och söderut från det sydöstra hörnet av koret, där också schakt nr 5 från undersökningen 1987 var placerad (fig 16). De stenar i kalkbruk som då påträffades tolkades som just det sydöstra hörnet av koret men dokumentationen är svårtolkad. Enligt ritningarna finns en antydning till att stennarna och kalkbruket fortsätter österut utanför undersökningsytan. Detta innebär att det kanske inte är det sydöstra hörnet av koret, vilket överensstämmer bättre med den östra grundmurens sträckning enligt GPR-data. Även om mätresultaten från georadarn sträcker sig väldigt nära den östra gränsen för mätområdet indikerar de att den östra utsträckningen också har en svag krök-

Figur 16. Resultaten från den arkeologiska undersökningen och data från GPR-mätningen. Grundmurar påträffade vid den arkeologiska undersökningen är markerade med grått.

Figur 17. Nytt förslag på rekonstruktion av S:t Lars planform baserat på resultaten från den arkeologiska undersökningen och GPR-mätningen. De röda grundmurarna utgör den tidigare tolkningen. De nya tilläggen; en absid, en strävpelare samt ett vapenhus/sakristia, är markerade med grått. Äldre arkeologiska undersökningar är markerade med blått. Karta från Sigtuna StadsGIS.

ning mot norr. Om detta stämmer kan det i så fall handla om en absid, vilket överensstämmer med placeringen av de grundmurar som påträffades vid den arkeologiska undersökningen från 1956-57 (fig 17).

Den södra grundmuren som syns i GPR-data är inte lika tydligt urskiljbar i den arkeologiska

dokumentationen. Vad detta innebär kräver vidare diskussion. Det kan tyda på förekomsten av en mindre byggnad som ansluter till koret. Det kan också vara en strävpelare mot söder. Om det är delar av grunden till en byggnad hör den sannolikt inte till den ursprungliga planlösningen till kyrkan, eftersom någon parallell inte finns inom

romansk kyrkobyggnadstradition. Troligast är att den södra grundmuren är rester efter en struktur/konstruktion tillagd under 1500-talet när kyrkan omvandlades till skola, och kanske en del av den rektangulära strukturen längre västerut.

GPR-data indikerar också att rester efter en kyrkogårdsmur finns i söder och väster. Ovanpå denna mur strax utanför kyrkans ingång finns också en mindre byggnad synlig i GPR-data. Denna byggnad är på grund av placeringen ovanpå kyrkogårdsmuren sannolikt av ett modernt datum.

I äldre tolkningar om S:t Lars och på de historiska kartorna framgår att kyrkan kan ha byggts om mot öster och norr till att närmast likna en salskyrka (figur 8, Bonnier 1987: 21: 29; Ros 2001: 160f.). Det finns dock inga resultat från varken georadarundersökningen eller den arkeologiska undersökningen som styrker planformen från de historiska kartorna. På vissa av de historiska kartorna finns också ett flertal senare byggnader i anslutning till kyrkan vilket gör att det

kan vara svårt att avgöra vilka grundmurar som syns på GPR-data. Det troliga är därför att kyrkans planform som den framgår av det historiska kartmaterialet bygger på en kraftig förenkling.

Sammantaget kan resultaten från både den arkeologiska undersökningen och GPR-mätningen användas för att illustrera S:t Lars byggnadsutveckling. I det första skedet under 1100-talet byggdes kyrkan med västtorn, långhus och antingen ett rakavslutat kor eller med en absid. Därefter byggdes ett vapenhus i anslutning till den sydvästra delen av långhuset, sannolikt under 1400-talet. Någon gång under denna tidsperiod slogs sannolikt också valv i långhuset som samtidigt blev tvåskeppigt. Efter reformationen fick kyrkan en ny funktion som skola och byggnaden ändrades igen genom att den eventuella absiden togs bort, och långhus och kor byggdes samman till en sal (som dock inte har något arkeologiskt stöd). Efter branden 1658 togs skolan/kyrkan slutgiltigt ur bruk och började förfalla. Sedan 1828 är det ett skyddat monument.

Referenser

- Andrae, T. 1942. Från Sigtuna till Gamla Uppsala. *Svenska turistföreningens årsskrift* 1942.
- Bonnier, A.C. 1987. Kyrkorna berättar. Upplands kyrkor 1250-1350. *Upplands fornminnesförenings tidskrift* 51. Uppsala.
- Douglas, M. 1978. Sigtuna. Medeltidsstaden. Rapport 6. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Floderus E. 1941. *Sigtuna, Sveriges äldsta medeltidsstad*. Gebers. Uppsala.
- Gihl, G. 1925. Sigtuna och Norrsunda. Tvenne antikvariskt-topografiska manuskript af Martinus Aschaneus, utg. och kommenterade. *Upplands Fornminnesförenings tidskrift*. XL. Uppsala.
- Hilarion, A. 1847. *Sigtuna – Det forna och det närvarande*. Wahlström. Uppsala
- Janse, O. 1916. Sigtuna stads grundläggning och betydelse under medeltiden. *Gamla Svenska städer*. Häfte 5. Stockholm.
- Kyhlberg, O. 1991. Gotland mellan arkeologi och historia. Om det tidiga Gotland. Theses and papers in Archaeology 4. Stockholm.
- Källström, H. 2006. Linköpingsfunten och andra senmedeltida bronsfuntar I Sverige. – En konstvetenskaplig och teologisk analys. *Fornvännen* 101: 184-195.
- Nordström, A. 1988. *1000 år i Sigtuna*. A. Nordström. Lidingö.
- Redelius, G. 1975. Sigtunastudier. Historia och byggnadskonst under äldre medeltid. Stockholm.
- Redin, L. 1997. Med ögonvråns förlängda seende. Till Gunborg. Arkeologiska samtal. Red. Åkerlund, A. mfl. *Stockholm Archaeological Reports* Nr 33, s. 593-601
- Ros, J. 2001. Sigtuna. Staden, kyrkorna och den kyrkliga organisationen. Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala Universitet, Uppsala.
- Schück, A. 1957. Vilken kyrka har varit Sigtunas katedral? *Fornvännen*. 52, s. 197-201.
- Sjögren, O. 1929. *Sigtuna. Sverige. Geografisk beskrivning. Stockholms stad. Stockholms, Uppsala och Södermanlands län*. Wahlström & Wistrand. Stockholm.
- Strömsten, I., Svanberg, J. 1976. Mariakyrkan i Sigtuna. Stiftsbyrån. Redaktionen för kyrkoberivningar i Uppsala stift, Uppsala.
- Tesch, S. 2000. Det sakrala stadsrummet – Sigtunas medeltida kyrkotopografi. *META* nr 1, 2000, s. 3-26
- Tesch, S. 2001. Olof Palme, S:ta Gertrud och Sigtunas medeltida kyrkotopografi. Red. Tesch, S. & Edberg, R. Biskopen i museets trädgård. En arkeologisk gåta. *Sigtuna museers skriftserie* 9.
- Tesch, S. 2007. Sigtuna - det maktpolitiska och sakrala stadsrummet under sen vikingatid och tidig medeltid (ca 980 – 1200). Människors rum och människors möten. *Kulturhistoriska skisser. Berit Wallenbergs Stiftelse 50 år*. Vetenskapligt symposium på Nationalmuseum 14 november 2005, s. 71-121. Stockholm.
- Tham, C.W.A. 1850. Beskrifning öfver Stockholms län. Beskrifning öfver Sveriges Rike, Volym 1. Stockholm.
- Tuulse, A. 1968. *Romansk konst i Norden*. Bonnier. Stockholm.
- Viberg, A., Schultzén, J., Wikström, A., 2013. GPR measurements and photogrammetry for the reconstruction of the spatial layout of the church of St. Lawrence, Sigtuna, Sweden., in: Neubauer, W., Trinks, I., Salisbury, R.B., Einwögerer, C. (Eds.), *Archaeological Prospection. Proceedings of the 10th International Conference on Archaeological Prospection.*, Austrian Academy of Sciences Press, Vienna, pp. 74-76.
- Viberg A., Wikström A. 2011. St. Mary's Dominican Convent in Sigtuna Revisited. Geophysical and archaeological investigations. *Fornvännen* 106: 322-333.
- Wikström, A., Kjellström, A. & Arnberg, A. 2008. Rapport Arkeologisk förundersökning. Källandet 1, Sigtuna, Uppland 2007-2008. Meddelanden och Rapporter från Sigtuna Museum nr 35.
- Wikström, A. 2005. Rapport Utvecklingsprojekt. Sigtuna StadsGIS. Meddelanden och Rapporter från Sigtuna Museum nr 23.
- Wikström, A. 2006. Den svårfångade kronologin. Om gravstratigrafi och problem med dateringen av Sigtunas tidigmedeltida kyrkor. *Hikuin* nr 33 s. 223-238.

- Wikström, A. 2007. Rapport Arkeologisk förundersökning. Brandstationstomten, Sigtuna 2:44, 2007. Meddelande och Rapporter från Sigtuna Museum nr 32.
- Wikström, A. 2008-11-24. Rapportsammanställning. Up. Sigtuna, kvarteret Nunnan. 1985, 1987, 1988. Sigtuna museers uppdragsverksamhet .
- Wikström, A. 2008-11-27. Rapportsammanställning. Up. Sigtuna, Sta Gertrud 3. 1993 och 1995. Sigtuna museers uppdragsverksamhet .
- Wikström, A. 2008-12-04. Rapportsammanställning. Up. Sigtuna, Fjärrvärme. Kv Nunnan, S:t Persgatan, Prästgatan, Nicolai gränd, Kv Humlegården. 1991-92. Sigtuna museers uppdragsverksamhet .
- Wikström, A. 2009. Rapport Arkeologisk undersökning. En tidigkristen gravgård vid Göte mack, Sigtuna 2008. Meddelande och Rapporter från Sigtuna Museum nr 40.
- Wikström, A. 2010-03-25. Rapportsammanställning. Up. Sigtuna, Prästgatan VA. 1997-98. Sigtuna museers uppdragsverksamhet.
- Wikström, A. 2015. Rapport Arkeologisk forskningsundersökning. St Olofs kyrkoruin 2001-2005, Sigtuna, Uppland. Meddelande och Rapporter från Sigtuna Museum nr 60.

Administrativa uppgifter

Typ av undersökning:	Arkeologisk forskningsundersökning
Utförare:	Statens Historiska museum
Länsstyrelsens beslut dnr:	inget länsstyrelsebeslut för undersökningen 434-595-2014 (beslut om rapportskrivning)
ATA (SSM) dnr:	3742/87
Fornlämning:	RAÄ 10:1 (inom RAÄ 195:1 Sigtuna stad)
Kvarter:	St Lars 1

Undersökningsperiod: augusti 1987 och augusti 1988

Arkeologisk personal: Lars Redin (grävningsledare), Marit Anglert, Ingrid Gustin, Göran Tegnér, Lena Thunberg, Inger Sjö

Rapportarbete: Anders Wikström

Dokumentation: 18 plan- och sektionsritningar i skala 1:10, 1:20 och 1:100. Fotodokumentation som inte har återfunnits.

Bilaga 1. Lagerbeskrivningar

Schakt 4

Profil A mot öster

1. Påfört recent matsjordslager med tegel, kalkbruk, något ben och rötter. Samma som lager 2 i profil B.
2. Lerblandat raseringslager med kalkbruk, tegel och sten. Samma som lager 3 i profil B.
3. Mycket lerblandat lager med något inslag av kol. Ev steril nivå. Samma som lager 10 i profil B.
4. Mörkt lerblandat lager med sten. Nedgrävning för grav. Jmf lager 9 i profil B.
5. Svag horisont med kalkbruk. Byggnadslager. Samma som lager 8 i profil B.

Profil B mot öster

1. Singel
2. Påfört mörkt myllager med tegel och kalkbruk. Samma som lager 1 profil A.
3. Raseringslager, tegel, kalkbruk och småsten. Samma som lager 2 p profil A.
4. Murkärna bestående av småsten och mycket kalkbruk
5. Sand blandat med kalkbruk. Tidigare låg där en sten från murkärnan.
6. Lerigt lager med småsten, ben och något kol
7. Samma som lager 6
8. Byggnadslager med kalkbruk. Samma som lager 5 i profil A.
9. Starkt myllblandat lager med rikligt kol, något bränd lera, spridda ben (human). Troligen samtida med grundmuren. Jmf lager 4 i profil A.
10. Sträv lera med något liten inblandning av kol. Eventuellt steril nivå. Samma som lager 3 i profil A.

Schakt 1

Profil C mot öster

1. Recent matjord
2. Kalkbruk, tegel och mylla
3. Kalkbrukslager med sten, kalkbruk och tegelfis
4. Brun, fet, lerig mylla med små kalkbruksklumpar. Gravmylla.
5. Brun, ren lera. Eventuellt steril nivå. Samma som lager 10 i profil B, schakt 4.

Schakt 2

Profil D mot söder

1. Recent matjord (ingen textbeskrivning)
2. Kalkbruk, tegel och mylla (ingen textbeskrivning)
3. Raseringslager? (ingen textbeskrivning)
4. Myllig rasering med kalkbruk och sten. Sannolikt inte rasering utan snarare nedgrävning och fyllning till gravar. Jmf lager 9 i profil B, schakt 4.
5. Rasering av kalkbruk och sten. Lös konsistens. Sannolikt inte rasering utan snarare nedgrävning och fyllning till gravar.
6. Bryn mylla med kalkbruk (ingen textbeskrivning)
7. Fast bränt kalkbruk. Byggnadsskagg.
8. Tegelfis (småstycken), kalkbruksklumpar, sand. Hårt fast lager.
9. Lera. Eventuellt steril nivå. Jmf lager 5 i profil C, schakt 1.
10. Mörk, lerig mylla utan kalkbruk, mellan och på stenar.

Profil E mot väster

- 1-10 Samma lagerbeskrivning som för Profil D
11. Grundmuren nedgrävd i leran

Profil F mot öster

- 1-9 Samma lagerbeskrivning som för Profil D, men lager 8 mer mot brun lerig mylla.
12. Sand, tegelbitar och tegelfnas, bitar av bränd kalk.

Profil G mot norr

- 7-9 Samma lagerbeskrivning som för Profil D

Profil H mot väster

Lagerbeskrivning saknas

Profil I mot norr

Lagerbeskrivning saknas

Profil J mot söder

Lagerbeskrivning saknas

Profil K mot norr

Lagerbeskrivning saknas

Schakt 2 – ursprungligt schakt

Profil L mot väster

1. Recent matjord (ingen textbeskrivning)
2. Mylla, tegelflis, kalkbruk
3. Mylla, sot, kalkbruksfragment
4. Kalkbruksputs, kalkbruk, sand
5. Mylla, kalkbruk
6. Kalkbruk, putsbitar, luckert lager
7. Lerig mylla med kol och kalkbruksbitar
8. Kalkbrukssand
9. Mörk lerig mylla samt små stenar
10. Mörk, fet, lerig mylla med inslag av kol och små ben
11. Stenar lagda i bruk
12. Lera, eventuell steril nivå.

Profil M mot söder

Lagerbeskrivning saknas

Profil N mot öster

Lagerbeskrivning saknas

Profil O mot norr

Samma lager som i profil L, men utan lager 2 och lager 10 och lager 12 som tillkommer.

1. Recent matjord (ingen textbeskrivning)
2. Finns ej
3. Mylla, sot, kalkbruksfragment
4. Kalkbruksputs, kalkbruk, sand
5. Mylla, kalkbruk
6. Kalkbruk, putsbitar
7. Lerig mylla
8. Kalkbrukssand
9. Mörk lerig mylla samt små stenar
10. Finns ej
11. Stenar lagda i bruk
12. Kollager

Bilaga 2. Fyndförteckning

Fnr	Sch	Material	Sakord	Undertyp	Del	Fragm-grad	Ant	Vikt	Fyndstatus	Anmärkning	Reg_Anrm 2015
1	2	Silver	Mynt							Långhuset, fyllning av rasmassor (plan 1)	
2	2	Silver	Mynt							Tornet, på golvnivå (plan 1)	
3	2	Silver	Mynt							Tornet, grusigt lager över golvnivå	
4	2	Silver	Mynt				2			Tornet S om pelarfundament, i nivå med grundmurens utkragning	
5	2	Brons	Beslag med läder	Ströning		D	1	1		Tornet S om pelarfundament, i nivå med grundmurens utkragning	
6	2	Silver	Beslag	Ströning		I	1	1		Förgyllt med 3 nitar. Blommotiv i stansning. Långhuset (se plan), i lerig fyllning med tegelfragment, under rasmassor	
7	2	Brons	Beslag ?	Kistbeslag		D	2	15		Hopvikta med mönster. Tornet, på golvnivå (se plan)	
8	2	Tegel	Taktegel				4	1356		Tornet, lösfynd	
9		Horn	Kam	Dubbelhelkam		D	1	3		Lösfynd, under grästorven	
10		Brons	Beslag	Kistbeslag	Handtag	I	1	7		Lösfynd, fyllnadsmassor	
11	2	Keramik	Kärl	Billy		D	5	155		Tornet, raseringslager	Ursprungligt fnr uppdelat i flera fnr
12	2	Glas	Fönsterglas			D	10	19		Tornet, raseringslager	
13	2	Keramik	Kärl	Billy	Kant	D	1	26		Tornet, S om mur, på hård yta	
14	2	Kalkbruk	Puts			D	3	9	Putsprov	Hörnet mellan långhus och torn, byggnadslager. Puts från lagret under småstenar, vilket i sin tur finns under lerlagret med skelett.	
15	2	Keramik	Kärl	Billy	Botten, sida	D	6	125		Långhusväggen, NV, fyllningslager	Ursprungligt fnr uppdelat i flera fnr
16	2	Järn	Spik, odefinierade föremål			D	18	233		NV Långhusväggen, fyllningslager	Ursprungligt fnr uppdelat i flera fnr
17	2	Järn	Pilspets			I	1	15	Konserverad	Tornet, raseringsmassor	
18	2	Keramik	Kärl	Billy	Kant	D	3	180		Tornet, övre delen av raseringslager	Ursprungligt fnr uppdelat i flera fnr
19	2	Järn	Kärl		Sida	D	1	734	Konserverad	Tornet, övre delen av raseringslager	
20	2	Järn	Odef föremål			D	1	13		Tornet, raseringslager över golvnivån	Ursprungligt fnr uppdelat i flera fnr
21	2	Järn	Spik	Kistspik		D	3	49		Tornet, nederst i rasering	Ursprungligt fnr uppdelat i flera fnr

22	2	Brons	Bleck			D	2	10		Tornet, under rasing	Ursprungligt fnr uppdelat i flera fnr
23	2	Järn	Odef föremål			D	4	2		Tornet, under rasing	
24	2	Mussla	Skal			I	I	3		Tornet S om pelarfundament, mellan fundamentets utkräning och golvnivån	
25	2	Kol						3	Kolprov	Tornet, på golvnivån	
26	2	Keramik	Kärl	Bllä	Sida	D	2	24		Tornet, fyllnadslager	Ursprungligt fnr uppdelat i flera fnr
27	2	Bly	Smälta			I	2	72		Tornet, nedre delen av fyllnad	Ursprungligt fnr uppdelat i flera fnr
28	2	Bly/brons	Råmaterial			D	I	120		Tornet, nedre delen av fyllnad	
29	2	Järn	Spik			D	6	26		Tornet, över golvnivån	Ursprungligt fnr uppdelat i flera fnr
30	2	Keramik	Kärl	Bllä	Sida, kant	D	3	11		Tornet, över golvnivån	Ursprungligt fnr uppdelat i flera fnr
31	2	Silver	Mynt							Tornet, över golvnivån	
32	2	Ben	Kam	Sammanfatt dubbelkam	Tand-platta	D	I	3		Tornet, över golvnivån	
33	2	Glas	Ring	Fingerring		D	I	2		Gul färg. Tornet, över golvnivån	
34	2	Silver	Mynt							Tornet vid fundamentet, lösa lager x3	
35	4 el 5		Mynt							"Koret"	
36	4 el 5	Glas	Fönsterglas			D	2	2		"Koret".	Oklart vilket schakt, eftersom både sch 4 och 5 berör kortet.
37	2	Ben/Järn	Handtag			D	I	22		Tornet vid fundamentet, lösa lager	
38	2	Elfenben	Sländtrissa			I	I	10		Tornet vid fundamentet 3x, lösa lager	
39	2	Järn	Odef föremål			D	8	21		Tornet vid fundamentet, lösa lager	Ursprungligt fnr uppdelat i flera fnr
40	2		Mynt ?							Tornet x5, över golvnivån	
41	2	Brons	Ring	Fingerring		I	I	I		Tornet x5, över golvnivån	
42	2	Järn	Odef föremål			D	2	6		Tornet x5, över golvnivån	Ursprungligt fnr uppdelat i flera fnr
43	2	Silver	Mynt							Tornet x6	
44	2	Bly	Platta			I	I	6		Rund, vikt platta. X6	Tornet?
45		Bly/brons	Spröjs			D	2	9			
46	2	Järn	Spik			D	3	27		Långhuset, nedanför "bänken"	Oklart vilket schakt. Ursprungligt fnr uppdelat i flera fnr.
47	2	Brons	Platta			D	4	23		Tornet, fyllningslager	
48	2	Järn	Sölja	Bältesölja		I	I	70	Konserverad	Tornet, fyllningslager	
49	2	Järn	Spik			D	30	255		Tornet, fyllningslager	

50	2	Keramik	Kärl	Blä		D	4	77		Tornet, S delen mellan pelarfundament o muren	Ursprungligt fnr uppdelat i flera fnr
51	2	Glas	Fönster-glas			D	1	1		Tornet, i Tornbågen	
52	2	Ben	Tärning			I	1	1		Tornet, x8	
53	2	Bergkristall	Pärta			I	1	1		Tornet, siktat vid x8	
54	2	Ben	Vinare			I	1	1		Tornet, siktat vid x8	
55	2	Ben	Pärta			I	2	1		Tornet, siktat vid x8	
56	2	Ben	Kam	Sammansatt dubbelkam	Kam-skena	D	1	1		Tornet, siktat vid x8	
57	2	Keramik	Kärl	Bl	Fot	D	2	53		Tornet, siktat vid x8	
58	2	Järn	Spik			D	7	32		Tornet, siktat vid x8	
59	2	Brons	Bleck			D	2	1		N om tornet, + 13.30 byggnadslager	
60	2	Järn	Spik			I	1	39		6? Långhusväggen, rensningsfynd	Oklart schakt.
61	2	Keramik	Kärl	All		D	2	11		Tornet, över golvet	
62	2	Brons	Beslag	Bokbeslag	Hake	D	2	1		Tornet, över golvet	
63	2	Järn	Hästska			D	1	86		Tornet, över golvet	
64	4 el 5	Keramik	Kärl	Cl	Fot	D	1	33		Koret, stenpackningen	Oklart vilket schakt
65	2	Järn	Spik			D	7	43		Långhusmuren, under kalkbruksnivåer	Oklart vilket schakt
66	2	Kalkbruk	Puts				1	37	Putsprov	NV Långhusmuren, under kalkbrukslagret	
67	2	Kol						12	Kolprov	Tornet, under golvet	
68	4 el 5	Brons	Bleck			D	1	1		Koret, schaktet längs innermuren	Oklart vilket schakt
69	4	Ben	Humanben	Tand		D	1	2		Koret, bredvid kraniet	
70	4	Ben	Djur, Humanben							Koret, runt kraniet	
71	4 el 5	Glas	Fönster-glas			D	1	1		Koret, tidigt fynd	Oklart vilket schakt
72		Tegel, kalkbruk							Prover	Lars har lappar i provpåsarna	
73	2	Kalkbruk						99	Prov	Kalkbruk från "m urskäg" i långhusets nordvästra hörn.	
74	2	Kalksten						192	Prov	I långhuset, i fyllningen direkt på gråstenar i botten	Oklart vilket schakt
75	2	Järn	Odef föremål			D	11	326		I långhuset, i fyllningen direkt på gråstenar i schaktets botten	Oklart vilket schakt
76	2	Kalkbruk						246	Prov	Långhusets västra mur	
77	2	Kalkbruk						7	Prov	Med tegelflis? Golvet i tornet	
78	4 el 5	Kol							Prov	Koret, i falska stolphålet	Oklart vilket schakt
79	2	Keramik	Kärl	Blä	Botten, sida	D	3	117		Tornet, raseringslager	Omregistrerad från fnr 11
80	2	Keramik	Kärl	Rouen	Sida	D	1	4		Grön glasyr, vitt gods. Tornet, raseringslager	Omregistrerad från fnr 11
81	2	Glas	Fönster-glas			D	2	4		Långhusväggen, NV, fyllningslager	Omregistrerad från fnr 15
82	2	Brons	Beslag	Kistbeslag		D	1	38		NV Långhusväggen, fyllningslager	Omregistrerad från fnr 16
83	2	Keramik	Kärl	Cl	Sida	D	1	1		Tornet, övre delen av raseringslager	Omregistrerad från fnr 18

84	2	Keramik	Kärl	AIV	Sida	D	I	II		Tornet, övre delen av raseringslager	Omregistrerad från fnr 18
85	2	Glas	Fönster-glas			D	I	3		Tornet, raseringslager över golvnivån	Omregistrerad från fnr 20
86	2	Järn	Beslag	Kistbeslag		D	I	27		Tornet, nederst i rasering	Omregistrerad från fnr 21
87	2	Keramik	Kärl	Blä	Sida	D	I	2		Tornet, nederst i rasering	Omregistrerad från fnr 21
88	2	Brons	Bleck			D	I	I		Tornet, nederst i rasering	Omregistrerad från fnr 21
89	2	Keramik	Kärl	Rouen	Sida	D	I	I		Grön glasyr, vitt gods. Tornet, nederst i rasering	Omregistrerad från fnr 21
90	2	Järn	Platta			D	I	4		Tornet, under rasering	Omregistrerad från fnr 22
91	2	Glas	Smälta?			D	I	3		Tornet, under rasering	Omregistrerad från fnr 22
92	2	Keramik	Kärl	Rouen	Sida	D	I	I		Grön glasyr, vitt gods. Tornet, fyllnadslager	Omregistrerad från fnr 26
93	2	Keramik	Kärl	CII	Sida	D	3	7		Tornet, fyllnadslager	Omregistrerad från fnr 26
94	2	Keramik	Kärl	CII	Sida	D	I	2		Tornet, fyllnadslager	Omregistrerad från fnr 26
95	2	Glas	Fönster-glas			D	I	4		Tornet, fyllnadslager	Omregistrerad från fnr 26
96	2	Järn	Nyckel		Ax	D	I	18		Tornet, nedre delen av fyllnad	Omregistrerad från fnr 27
97	2	Järn	Nit	Nitbricka		D	I	2		Tornet, nedre delen av fyllnad	Omregistrerad från fnr 27
98	2	Glas	Smälta			D	I	II		Tornet, över golvnivån	Omregistrerad från fnr 29
99	2	Brons	Beslag			D	2	24		Tornet, över golvnivån	Omregistrerad från fnr 29
100	2	Keramik	Kärl	Rouen	Sida	D	2	I		Grön glasyr, vitt gods. Tornet, över golvnivån	Omregistrerad från fnr 30
101	2	Keramik	Kärl	CI	Sida	D	I	4		Tornet, över golvnivån	Omregistrerad från fnr 30
102	2	Flinta	Eldslag-ningsflinta			D	I	4		Tornet, över golvnivån	Omregistrerad från fnr 30
103	2	Ben	Tärning	Halvfabrikat		D	I	I		Tornet, över golvnivån	Omregistrerad från fnr 30
104	2	Brons	Bleck			D	I	3		Tornet vid fundamen-tet, lösa lager	Omregistrerad från fnr 39
105	2	Glas	Fönster-glas			D	I	5		Tornet vid fundamen-tet, lösa lager	Omregistrerad från fnr 39
106	2	Keramik	Kärl	Rouen	Sida	D	I	I		Grön glasyr, vitt gods. Tornet x5, över golvnivån	Omregistrerad från fnr 42
107	2	Glas	Fönster-glas			D	I	I		Tornet x5, över golvnivån	Omregistrerad från fnr 42
108	2	Keramik	Kärl	Blly	Kant	D	I	3		Tornet x5, över golvnivån	Omregistrerad från fnr 42
109	2	Brons	Bleck			D	3	I		Långhuset, nedanför "bänken"	Oklart vilket schakt. Omregist-rerat från fnr 46.
110	2	Keramik	Kärl	All		D	2	17		Tornet, S delen mellan pelarfundament o muren	Omregistrerad från fnr 50
111	2	Brons	Bleck			D	3	I		Tornet, S delen mellan pelarfundament o muren	Omregistrerad från fnr 50

112	2	Järn	Odef föremål			D	13	56		Tornet, S delen mellan pelarfundament o muren	Omregistrerad från fnr 50
113	2	Keramik	Kärl	CII	Sida	D	I	I		Tornet, siktat vid x8	Omregistrerad från fnr 57
114	2	Keramik	Kärl	Billä	Sida	D	I	I		Tornet, siktat vid x8	Omregistrerad från fnr 57
115	2	Keramik	Kärl	Rouen	Sida	D	I	I		Grön glasyr, vitt gods. Tornet, siktat vid x8	Omregistrerad från fnr 57
116	2	Glas	Fönster- glas			D	I	I		Tornet, siktat vid x8	Omregistrerad från fnr 57
117	2	Järn	Odef föremål			D	I	7		Tornet, siktat vid x8	Omregistrerad från fnr 58
118	2	Järn	Hake			D	I	16		Tornet, siktat vid x8	Omregistrerad från fnr 58
119	2	Brons	Beslag	Kistbeslag		D	I	4		Tornet, siktat vid x8	Omregistrerad från fnr 58
120	2	Brons	Bleck			D	I	I		Tornet, siktat vid x8	Omregistrerad från fnr 58
121	2	Brons	Hyska			D	I	I		Tornet, siktat vid x8	Omregistrerad från fnr 58
122	2	Glas	Fönster- glas			D	8	17		6? Långhusväggen, rensningsfynd	Omregistrerad från fnr 60
123	2	Keramik	Kärl	Billy		D	5	22		6? Långhusväggen, rensningsfynd	Omregistrerad från fnr 60
124	2	Glas	Fönster- glas			D	2	4		Tornet, över golvet	Omregistrerad från fnr 61
125	2	Järn	Spik			D	25	236		Tornet, över golvet	Omregistrerad från fnr 63
126	2	Järn	Platta			D	7	76		Tornet, över golvet	Omregistrerad från fnr 63
127	2	Bly	Smälta			D	I	10		Tornet, över golvet	Omregistrerad från fnr 63
128	2	Brons	Smälta			D	I	9		Tornet, över golvet	Omregistrerad från fnr 63
129	4 el 5	Keramik	Kärl	Billy		D	3	47		Koret, stenpackningen	Omregistrerad från fnr 64
130	4 el 5	Glas	Fönster- glas			D	5	6		Koret, stenpackningen	Omregistrerad från fnr 64
131	4 el 5	Brons	Knapp			I	I	5		Koret, stenpackningen	Omregistrerad från fnr 64
132	I	Ben	Pärta			I	I	I			Dubblett, om- registrerad från fnr 2
133	I	Brons	Ströning	Dräktdetalj		I	I	I			Dubblett, om- registrerad från fnr 2
134	I	Järn	Beslag	Väskbeslag		I	I	103			Dubblett, om- registrerad från fnr 3
135	I	Järn	Spik			D	2	34			Dubblett, om- registrerad från fnr 3
136	I	Lera	Kritpipa			D	2	5			Dubblett, om- registrerad från fnr 3
137	I	Glas	Fönster- glas			D	I	I			Dubblett, om- registrerad från fnr 3
138	2	Kalkbruk						79	Prov		Dubblett, om- registrerad från fnr 6
139	2	Kol							Prov	Kalkblandat lager vid grundmuren	Dubblett, om- registrerad från fnr 7

Bilaga 3. Myntförteckning

Up. Sigtuna. Sankt Lars kyrkoruin. KMK dnr 184/88 (provundersökning), 337/88, Raä dnr 3742/87, 4801/88. Monica Golabiewski Lannby, 1 december 2015.

Nr	Fnr	Vikt	Land	Myntutgivare	Period	Myntort	Valör	Årtal	Beskrivning / Metall	Referens	Präglad ca	Anm
1	34	0,31	Sverige	Birger Magnusson	1290-1318		Penning		Krona)(B/silver	LL XXIII:1		337/88
2	45	0,41		Magnus Eriksson	1319-1364		Penning		Lejon)(tre kronor, S/silver	LL XXVII:9a	1340-1354	337/88
3	31	0,43		Magnus Eriksson			Penning		Lejon)(tre kronor, kors?	LL XXVII:11?	1340-1354	337/88
4	M2	0,50		Magnus Eriksson			Penning		Lejon)(tre kronor, torn?	LL XXVII:14?	1340-1354	337/88
5	M4	0,31		Magnus Eriksson			Penning		S inom strålring/silver	LL XXVIII:3	1350-tal	337/88
6	43	0,27				Stockholm	Penning		Krönt H/silver	Malmer KrH ÄI	1300-1325	337/88
7	M1	0,22				Stockholm	Penning		Krönt H/silver	Malmer KrH VIII	1470-1500	337/88
8	71	3,98		Karl XII	1697-1718	Avesta	1/6 öre sm		Koppar		1707-1708	337/88
9	1	13,59		Gustav IV Adolf	1792-1808	Avesta	½ skilling	1802	Koppar			184/88
10	4	16,78		Karl XIV Johan	1818-1840	Avesta	1 skilling	1820	Koppar			184/88
11	35	0,63							Obest. Tvåsidigt mynt			337/88
12	62	0,26							Troligen ej mynt / koppar			337/88
13	40	0,20							Troligen ej mynt / koppar			337/88
14	65	0,09							Troligen ej mynt / koppar			337/88
15	M3	2,08		Blyplomb?								337/88
16	M4	1,09		Ej mynt					Fragment / koppar			337/88

Utgiven av Sigtuna Museum
ISSN 1401-4645
ISBN 978-91-86292-26-3

